

# Dödahavsrullarna och det hebreiska språket\*

**BO ISAKSSON**

*Uppsala University*

bo.isaksson@lingfil.uu.se

Efter sjuttio års studier av Dödahavsrullarna är det påfallande hur svårt forskningen har haft att skriva en grammatik över det hebreiska språket i dem.<sup>1</sup> De språkliga särdragen i Qumranhebreiskan verkar peka i alldeles olika riktningar. Alla är överens om att texterna innehåller talspråkliga drag. Alla anser också att det finns ett klassicerande drag i språket. Det finns också en påverkan från tidens arameiska. Men ingen förklaringsmodell har helt och hållet kunnat göra reda för alla egendomligheter i qumranspråket.<sup>2</sup>

Med "Qumranhebreiska" (QH) avses i det följande språket i de sektspecifika ("sectarian") Dödahavsrullarna. Denna definition implicerar att jag i det följande gör en boskillnad mellan språket som vi möter i

---

\* Omarbetat föredrag hållet vid *Symposium om Dödahavsrullarna i svensk översättning*, Newmaninstitutet, Uppsala, 12–13 februari 2018. Varmt tack till Geoffrey Khan, hedersdoktor vid Uppsala Universitet 2017, som ställt två artiklar antagna för publicering till mitt förfogande, en i *Journal of Semitic Studies* och den andra i *Vetus Testamentum*.

<sup>1</sup> Den bästa grammatiken är Eric D. Reymond, *Qumran Hebrew: An Overview of Orthography, Phonology, and Morphology*, SBL Resources for Biblical Study 76 (Atlanta: SBL, 2014). Han kritiserar med rätta Elisha Qimrons grammatik, *The Hebrew of the Dead Sea Scrolls*, Harvard Semitic Studies 29 (Atlanta: Scholars Press, 1986) för att den "presumes that many linguistic idiosyncrasies witnessed in the scrolls reflect a single vernacular dialect" (Reymond, *Qumran Hebrew*, 1).

<sup>2</sup> Det påpekar mycket riktigt William M. Schniedewind, "Qumran Hebrew as an Antilanguage", *JBL* 118 (1999): 235–52 (236).

texterna, och språket som medlemmarna i Gemenskapen talade.<sup>3</sup> Det är språket i texterna som ska diskuteras i det följande.

Man kan urskilja åtminstone tre linjer i de tolkningar som gjorts av grammatiken och ordförrådet i QH. Flera forskare som Elisha Qimron har framhållit att det finns talspråkliga element i QH. De ser QH som en hittills okänd hebreisk dialekt, som talades under århundradena kring Kristi födelse.<sup>4</sup> Andra forskare hävdar att qumraniterna försökte skriva den klassiska hebreiskan från det första templets tid, men att de då och då använde talspråkliga former av ord och uttryck, avsiktligt eller oavsiktligt.<sup>5</sup> En tredje grupp framhåller att Qumranhebreiskan är ett språk som talarna i Qumran medvetet använde i opposition mot sina re-

---

<sup>3</sup> James Barr, "Hebrew, Aramaic and Greek in the Hellenistic age", i *The Cambridge History of Judaism*, vol. 2, The Hellenistic age, red. W. D. Davies och L. Finkelstein (Cambridge: Cambridge UP, 1989, reprint 2007), 79–114, (97): "Qumran Hebrew did not reflect the spoken (Middle Hebrew) idiom of the time" (termen "Middle Hebrew" syftar här på rabbinisk hebreiska).

<sup>4</sup> Ze'ev Ben-Hayyim, "Traditions in the Hebrew Language, with Special Reference to the Dead Sea Scrolls", i *Aspects of the Dead Sea Scrolls*, red. Chaim Rabin och Yigael Yadin, Scripta Hierosolymitana 4 (Jerusalem: Magnes, 1958, reprint 1965), 200–214; Qimron, *Hebrew of the Dead Sea Scrolls*; Shelomo Morag, "Qumran Hebrew: Some Typological Observations", VT 38 (1988): 148–64; Jan Joosten, "The Hebrew of the Dead Sea Scrolls", i *A Handbook of Biblical Hebrew: Vol. 1: Periods, Corpora, and Reading Traditions*, red. W. Randall Garr och Steven Ellis Fassberg (Winona Lake, IN: Eisenbrauns, 2016), 83–97 (förkortas *HBH* nedan).

<sup>5</sup> Joshua Blau, "A Conservative View of the Language of the Dead Sea Scrolls", i *Diggers at the Well: Proceedings of a Third International Symposium on the Hebrew of the Dead Sea Scrolls and Ben Sira*, red. Takamitsu Muraoka och J. F. Elwolde, STDJ 36 (Leiden: Brill, 2000), 20–25. Reymond formulerar Blaus position så att Qumranhebreiska var "a literary idiom based in LBH" (Reymond, *Qumran Hebrew*, 13). Många betonar att Qumransekten skrev på hebreiska därför att det var det heliga språket, i motsats till arameiska som var vardagens språk (Weitzman, som kommenteras av Reymond, *Qumran Hebrew*, 18, not 16). Enligt Joosten är likheten med bibelhebreiskan artificiell, "It is due to the conscious effort of the sectarian authors to imitate the style of the older corpus", Jan Joosten, "Hebrew, Aramaic, and Greek in the Qumran Scrolls", i *The Oxford Handbook of the Dead Sea Scrolls*, red. Timothy H. Lim och John Joseph Collins, Oxford Handbooks (Oxford/New York: Oxford University Press, 2010), 359, sidan 6 inom kapitlet.

ligiösa motståndare fariseerna som de kritiserade för att ha infört vulgär-språket, folkspråket, i undervisningen.<sup>6</sup> Schniedewind går ännu längre med denna förklaringsmodell och talar om ett "anti-språk", ett religiöst kodspråk, även ifråga om dess grammatik.<sup>7</sup> Min tes i denna artikel är att forskningen i diskussionen om den klassicerande tendensen i QH inte har tillräckligt beaktat arten av de hebreiska bibeltexter som Qumrangemenskapens skriftlärdas försökte efterlikna. De hade inte tillgång till en tiberiensisk bibeltradition. Vilken var då deras bibeltext, den som formade deras språkliga ideal? Den frågan måste forskningen besvara. De tentativa svaren på denna fråga kan förklara flera av de språkliga avvikelser i QH som har orsakat forskningen så mycket huvudbry.

Begreppet Qumrantext behöver dock en precisering, eftersom språket i Qumrantexterna inte är alldeles enhetligt.<sup>8</sup> Kopparrullen (3Q15)<sup>9</sup> från längst in i grotta 3 har ett avvikande språk som liknar den rabbiniska hebreiskan,<sup>10</sup> och *Utläggningar av lagen* (4QMMT) har ett språk som också liknar den rabbiniska hebreiskan. Det kan finnas goda förklaringar till de här skillnaderna. *Utläggningar av lagen* synes vara ett brev till en utomstående överstepräst och därför av naturliga skäl avfattat på ett språk närmare den rabbiniska hebreiskan, och Kopparrullen skrevs med all sannolikhet inte av någon från Gemenskapen.<sup>11</sup> Dessa två texter diskuteras inte i det följande.

---

<sup>6</sup> Chaim Rabin, "Hebrew and Aramaic in the First Century", vol. 2 av *The Jewish People in the First Century: Historical Geography, Political History, Social, Cultural and Religious Life and Institutions*, red. Shmuel Safrai och Menahem Stern, CRINT 1 (Assen: Van Gorcum, 1976), 1007–39; Reymond, *Qumran Hebrew*, 13–14.

<sup>7</sup> Schniedewind, "Antilanguage".

<sup>8</sup> Reymond, *Qumran Hebrew*, 6: "a significant minority of the texts do not actually exhibit the most distinctive linguistic traits".

<sup>9</sup> Kopparrullen har inte tagits med i *Dödahavsrollarna – i svensk översättning*, red. Mikael Winninge (Uppsala: Bibelakademiförlaget, 2017).

<sup>10</sup> Rabin, "Hebrew and Aramaic", 1017.

<sup>11</sup> 4QMMT är tidig i rörelsens historia, och tillkom kanske inte i Qumran. Kopparrullen är omstridd. Den är en beskrivning av gömda skatter, möjligen inför det andra templets förstörelse år 72 e.Kr. Den var mejslad på kopparplåt, och kan inte precis ha hört till qumraniternas dagliga läsning. Den återfanns längst in i grotta 3.

Vilket språk är då QH? Det som förundrat mig som läsare av de Qumranhebreiska texterna är att det finns så mycket kvar av den klassiska hebreiskans grammatik.<sup>12</sup> Särskilt användningen av tempusformerna är påfallande.<sup>13</sup> Gamla verbformer används ofta i överensstämmelse med den klassiska bibelhebreiskan.<sup>14</sup> Ett sådant bruk av tempusformer finns inte i rabbinernas Mishnatexter,<sup>15</sup> fastän Mishna fick sin språkliga

---

<sup>12</sup> Angel Sáenz-Badillos, *A History of the Hebrew Language*, övers. John F. Elwolde (Cambridge: Cambridge UP, 1993, reprint 2002), 113: "During half a millennium LBH was used for the closing books of the canon, most of the deuterocanonical literature, a number of pseudepigraphic and apocalyptic compositions, and the Qumran documents". Det behöver dock påpekas att sen bibelhebreiska inte är enhetlig, eftersom en senare författare mycket väl kan försöka komma närmare det klassiska språket än tidigare, till exempel exiliska, arbeten. För denna syn på sen bibelhebreiska argumenterar även Søren Holst, "Det hebreiska språket", i *Dödahavsrullarna: Innehåll, bakgrund och betydelse*, red. Cecilia Wassén (Stockholm: Atlantis, 2011), 379–85 (380), och Reymond, *Qumran Hebrew*, 3, som skriver: "I also assume that the writers of the DSS were (at least at times) attempting to write in a register that approximated the writing/reading register reflected in the MT". Frekvensen av *wayyiqtol* är dock bara hälften så stor som i bibelhebreiska (Reymond, *Qumran Hebrew*, 198).

<sup>13</sup> En utmärkt genomgång av verbsystemet i de större Qumrantexterna finns i Mark S. Smith, *The Origins and Development of the Waw-Consecutive: Northwest Semitic Evidence from Ugarit to Qumran*, HSS 39 (Atlanta, GA: Scholars Press, 1991), 35–63. Det är intressant att notera att förändringarna (avvikelserna från klassisk bibelhebreiska) börjar i bruket av det aktiva participet och i konstruktionen *wə-yiqtol* som mer och mer används som en ren futurum (i klassisk hebreiska är *wə-yiqtol* en modal konstruktion).

<sup>14</sup> Sáenz-Badillos, *History*, 144: "The use of tenses does not differ essentially from that found in BH". Smith, *Waw-Consecutive*, 59: "it is plausible to call QL converted forms 'archaic' or 'imitative' of biblical style, since biblical style appears strongly in QL". Det är i högsta grad anmärkningsvärt att Morag, "Qumran Hebrew", 154, när han jämför Qumranhebreiskan med bibelhebreiskan bland sina språkliga särdrag inte tar upp det ymniga bruket av *wayyiqtol*-former i Qumrantexter: sådana är belagda i 855 belägg (enligt Accordance), av vilka bara några få är de som följer här: 1QS 3 18 (3ms), 4 17 (3ms), 4 26 (3ms), 11 7 (3ms), 1QS<sup>b</sup> 1 2 (3ms), 3 24 (3ms), CD 1 4, 1 7, etc. (mycket vanliga i CD).

<sup>15</sup> Miguel Pérez Fernández, *An Introductory Grammar of Rabbinic Hebrew*, övers. John F. Elwolde (Leiden: Brill, 1997), 107. Takamitsu Muraoka, "Hebrew", *EDSS*, vol. 1, red. Lawrence H. Schiffman och James C. VanderKam (Oxford: Oxford Univ. Press, 2000), 343, uppfattar det så att "the authors of 'classical' Qumran Hebrew documents were quite at home with this system of tenses".



dräkt ungefär vid den här tiden. Samtidigt med detta bruk av klassisk verbsyntax dyker det upp verbala konstruktioner som liknar dem i Mishna. Språket blir en märklig blandning av bibelhebreiska och rabbinsk hebreiska (RH). Man får intrycket att Gemenskapen i Qumran höll fast vid den språkliga traditionen från bibelhebreiskan så långt som möjligt,<sup>16</sup> samtidigt som det smög sig in talspråkliga drag i texterna.<sup>17</sup>

Redan i den sena bibelhebreiskan är författarna klassicerande, de vill efterlikna den förexiliska hebreiskan,<sup>18</sup> men talspråket och arameiska influenser får ändå genomslag.<sup>19</sup> Den rabbiniska hebreiskan var fariseernas

<sup>16</sup> Rabin, "Hebrew and Aramaic", 1015, 1019.

<sup>17</sup> Sáenz-Badillos, *History*, 113: "The Pharisees deliberately avoided LBH, presenting their teaching in the language of the spoken vernacular"; Rabin, "Hebrew and Aramaic", 1015, Pérez Fernández, *Grammar of Rabbinic Hebrew*, 9; och Schniedewind, "Antilanguage", 239f, anför att qumraniternas avståndstagande antyds i några (något dunkla) Dödahavstexter, av vilka två anförs här med min översättning: 1QH<sup>a</sup> 12 17: *blw'g šph ulšwn 'hrt ydbrw l' mk* "med föraktfullt språk och ett annorlunda tungomål talar de till ditt folk", vilket kan tolkas som att de religiösa motståndarna talar på ett oacceptabelt språk till folket; på liknande sätt står det i CD 5 11–12: *wblšwn* <sup>12</sup> *gdwpyw pthw ph 'l hwy bryt 'l* "med blasfemiskt språk har de öppnat sin mun mot buden i Guds förbund".

<sup>18</sup> Rabin, "Hebrew and Aramaic", 1014.

<sup>19</sup> Vid diskussionen om sen bibelhebreiska är det fundamentalt att göra en distinktion mellan den hebreiska som talades och den hebreiska som användes i skrift: "it is very likely, at least in the south, that people continued to speak a vernacular form of Hebrew which some centuries later would be written down and receive the name of Rabbinic Hebrew" (Sáenz-Badillos, *History*, 113; så även Ernst Axel Knauf, "Bethel: The Israelite Impact on Judean Language and Literature", i *Judah and the Judeans in the Persian Period*, red. Oded Lipschits och Manfred Oeming [Winona Lake: Eisenbrauns, 2006], 291–349 [309]). Sáenz-Badillos sammanfattar den förändringsprocess som ledde till den typiska sena bibelhebreiskan, som 1) ett försök att imitera förexiliska skrifter, 2) en viss oundviklig modernisering med ett inflytande från den lokala talade hebreiska dialekten, samt 3) ett växande inflytande från riksaramaiskan. Drivkraften till denna språkliga imitation var "a sense of veneration which compelled authors of religious works to look for models in the pre-exilic language" (*History*, 113). Joseph Naveh och Jonas C. Greenfield, "Hebrew and Aramaic in the Persian Period", i *The Cambridge History of Judaism: Vol. 1, Introduction. The Persian Period*, red. W. D. Davies och Louis Finkelstein (Cambridge: Cambridge University Press, 1984), 115–29 (120),

språk och är nedtecknad i Mishna och andra tidiga rabbiniska texter.<sup>20</sup>

sammanfattar förändringarna i sen bibelhebreiska på följande sätt: 1) tempora har mer specifika funktioner än i bibelhebreiska, *qatal* är förfluten tid, *yiqtol* är futurum, participet är presens; 2) ett mer avgränsat bruk av *wayyiqtol* och *wə-qatal*; 3) en syntetiskt bildad narrativ frekventativ med *hāyā* + particip; 4) sällsynt bruk av underordnade satser utan relativpartikel och ett bredare bruk av konjunktioner; 5) frekvent bruk av nominaltyperna *qittūl*, *qattālā* och *taqtīl*. Enligt Smith, *Waw-Consecutive*, 27, började förändringen till sen bibelhebreiska i bruket av *wə-yiqtol* (tiberiensisk vokalisering) med indikativ (ofta futural) betydelse, en användning som är sällsynt i Pentateuken, men normal i riksarameiskan. Denna användning av futurala *wə-yiqtol* ökar markant i Qumranhebreiska texter (sida vid sida med *wə-qatal* som på ett påfallande sätt blir kvar i språkbruket) och är det mest framträdande draget i tempussystemet; förhållandet mellan *wə-yiqtol* och *wə-qatal* är ungefär 1:3 i Qumranhebreiska texter (Smith, *Waw-Consecutive*, 59). Bruket av satser av typen *wayyiqtol* fortsatte men minskade i frekvens.

<sup>20</sup> Moshe Bar-Asher, "Mishnaic Hebrew: An introductory survey", i *The Cambridge History of Judaism. Vol. 4, The Late Roman-Rabbinic Period*, red. Steven T. Katz (Cambridge: Cambridge University Press, 2006), 369–403; Moshe Bar-Asher, "The Contribution of Tannaitic Hebrew to Understanding Biblical Hebrew", i *HBH*, 203–14; Sáenz-Badillos, *History*, 161–201. Mishna var "the earliest redacted record of rabbinic opinion", och som sådan saknade den föregångare och var därför revolutionerande, se David Kraemer, "The Mishnah", i *The Cambridge History of Judaism. Vol. 4, The Late Roman-Rabbinic Period*, red. Steven T. Katz (Cambridge: Cambridge University Press, 2006), 299. Fariseerna hade sina rötter i den persiska tiden (538–322 f.Kr.) och traditionen med lärda skrivare (*sōpārīm*) som ägnade sig åt undervisning och uttolkning av de heliga skrifterna, se Joachim Schaper, "The Pharisees", i *The Cambridge History of Judaism. Vol. 3, The Early Roman Period*, red. William Horbury, W. D. Davies och John Sturdy (Cambridge: Cambridge University Press, 1999), 402f. Efter det andra templets fall blev det fariseismen som kom att forma judendomens fortsatta utveckling och dess lärda kallades då rabbiner (Schaper, "The Pharisees", 427; Shaye J. D. Cohen, "The Rabbi in Second-Century Jewish Society", i *The Cambridge History of Judaism. Vol. 3, The Early Roman Period*, red. William Horbury, W. D. Davies och John Sturdy [Cambridge: Cambridge University Press, 1999], 922–90; Hayim Lapin, "The Origins and Development of the Rabbinic Movement in the Land of Israel", i *The Cambridge History of Judaism. Vol. 4, The Late Roman-Rabbinic Period*, red. Steven T. Katz [Cambridge: Cambridge University Press, 2006], 207). Detta var språket i den judiska Mishna och samtida judiska skrifter av rabbiner (tannaiter är rabbiner under andra århundratet e.Kr.). En av de mest framträdande tannaiterna var Rabbi Aqiva, som levde 50–135 e.Kr. Berömda fariseer var

RH är den hebreiska som bevarats i de tidiga, tannaitiska, rabbinernas litteratur och speglar talspråket inom flera olika områden i Palestina.<sup>21</sup> Fariseerna orsakade en språklig revolution genom att bryta med traditionen från den sena bibelhebreiskan och byta till folkspråket i sin religiösa diskurs.<sup>22</sup>

---

Rabbi Hillel den äldre under första århundradet e.Kr., och Rabban Gamaliel I som var verksam under första hälften av första århundradet (ledande medlem i Sanhedrin, död ca 52 e.Kr.). Ett metodiskt problem är att nedskrivandet av denna muntliga tradition var förbjuden under en längre period, och att nedskrivandet av "den muntliga lagen" började först kring 300 f.Kr. Den talade rabbinska hebreiskan är alltså avsevärt äldre än dess första upptecknande. Den skriftliga traditionen i Mishna anses dock mycket tillförlitlig. Exempelvis har uttalanden av Hillel på arameiska citerats, *Abot* 1:13 (Pérez Fernández, *Grammar of Rabbinic Hebrew*, 2).

<sup>21</sup> Bar-Asher, "Mishnaic Hebrew", 369. Det som gör språket i Mishna och Tosefta svårt att utvärdera, är den speciella genren. Texterna är avsedda för en lärd innekrets av rabbiner och rabbinskolor och är ytterst kortfattade, nästan kryptiska. Formuleringarna är gjorda för att läras utantill genom repetition (Kraemer, "The Mishnah", 308).

<sup>22</sup> Sáenz-Badillos, *History*, 113. Enligt detta sätt att förstå bruket av hebreiska under århundradena kring vår tideräknings början, finns det en språklig diskontinuitet mellan sen bibelhebreiska och rabbinsk hebreiska, se Rabin, "Hebrew and Aramaic", 1018f, 1024, och Pérez Fernández, *Grammar of Rabbinic Hebrew*, 9. Barr, "Hebrew, Aramaic and Greek", 83f, redovisar argumenten för den talspråkliga karaktären hos rabbinsk hebreiska, "colloquial spoken Hebrew", men hävdar samtidigt dess diakroniska kontinuitet med sen bibelhebreiska. Det är svårt att få detta att gå ihop med hans egen analys av den rabbinska hebreiskans uppkomst: "Middle Hebrew reached the form in which we know it in the hands of the rabbis. They took the colloquial Hebrew of their time and accepted it as the medium for their discussions". För fariseernas historia i allmänhet och vid tiden för Qumransektens verksamhet, se Louis Finkelstein, "Pharisaic Leadership after the Great Synagogue (170 B.C.E.-135 C.E.)", i *The Cambridge History of Judaism. Vol. 2, The Hellenistic Age*, red. W. D. Davies och Louis Finkelstein (Cambridge: Cambridge University Press, 1989, reprint 2007), 245–77, och Schaper, "The Pharisees". Schaper betonar att fariseerna till sin natur och ursprung var en lekmanarörelse och att deras medlemmar oftast hade ett yrke vid sidan av sin verksamhet som utläggare av lagen. De representerade en demokratisering av skriftlärdomen och stod ofta i opposition mot det prästerliga etablissemangen i templet. Fariseerna stod därför närmare underklassen i städerna och folket på landsbygden än de aristokratiskt sinnade sadduceerna som hade sin bas i överklassen och prästaristokratin. Fariseerna var relativt oberoende av tempelhierarkin, samtidigt som det är troligt att de

Beskrivningen av den språkliga situationen i Palestina vid tiden för Qumrangemenskapens verksamhet måste kompletteras med arameiskans långvariga inflytande ända sedan förexilisk tid,<sup>23</sup> samt det tilltagande bruket av grekiska och latin i civila sammanhang.<sup>24</sup> Många människor, särskilt i ledande positioner, var trilinguala.<sup>25</sup> Hebreiska talades i grupper av befolkningen i form av flera dialekter av vilka en är representerad av RH.<sup>26</sup> I flera områden och särskilt i Galileen hade judar

---

kunde få sin utbildning genom de skrivare som var knutna till templet. Fariseerna som en distinkt grupp, eller parti, framträdde kring 160 f.Kr. Politiskt var de inga upprorsmän och de accepterade av pragmatiska skäl att en person utan prästerlig genealogi (Jonathan 152 f.Kr.) kunde tillsättas som överstepräst under seleukiderna, vilket var en av huvudpunkterna i Qumransektens (och sadduceernas!) kritik mot dem, se Otto Betz, "The Essenes", i *The Cambridge History of Judaism. Vol. 3, The Early Roman Period*, red. William Horbury, W. D. Davies och John Sturdy (Cambridge: Cambridge University Press, 1999), 447, 450. Fariseernas accepterande av en överstepräst med sekulär härkomst och uppmjukningen av tolkningen av renhetslagarna innebar en typ av halakha som inte hade stöd i Mose lag, och detta ledde till att begreppet "den muntliga lagen" (och läran om de två *tōrōt*) gradvis växte fram, som delvis kunde avvika från "den skrivna lagen". Skrivare (skriftlärda) kunde vara knutna till templet eller tillhöra fariseernas grupp. I det senare fallet utgjorde de en intellektuell fariseisk elit (Schaper, "The Pharisees", 403–406, 409, 421, 424). Begreppet "den muntliga lagen" ska inte förväxlas med den muntliga lästraditionen av bibeltexten, ett fenomen som kommenteras nedan.

<sup>23</sup> Naveh och Greenfield, "Hebrew and Aramaic", 119.

<sup>24</sup> Sáenz-Badillos, *History*, 112. Tyvärr räcker inte våra data för att skapa en karta över språkanvändningen i Palestina under vare sig persisk eller hellenistisk tid. Vi kan bara tala om sannolikheter. Språklig kompetens var inte bara en fråga om geografiskt område, utan var beroende av social klass, yrke och kanske kön. I hellenistisk tid hade grekiskan troligen en stark ställning i Galileen och kuststäderna, och bland överklassfamiljerna även i Judeen. Arameiskan hade en stark ställning i Galileen och norra delen av Palestina, medan största koncentrationen av talad hebreiska fanns på den judeiska landsbygden, även om det säkerligen fanns fickor av talad hebreiska också på andra ställen (Barr, "Hebrew, Aramaic and Greek", 112).

<sup>25</sup> Barr, "Hebrew, Aramaic and Greek", 113. För grekiskans växande inflytande, se Mathias Delcor, "Jewish Literature in Hebrew and Aramaic in the Greek Era", i *The Cambridge History of Judaism. Vol. 2, The Hellenistic Age*, red. W. D. Davies och Louis Finkelstein (Cambridge: Cambridge University Press, 1989, reprint 2007), 352f.

<sup>26</sup> Språket i Mishna bär spår av flera talade hebreiska dialekter och visar "that various

enbart arameiska som talspråk, medan hebreiskan för dem var ett gudstjänstspråk och de heliga skrifternas språk. Det är i denna språkliga kontext vi ska placera QH, och vi borde förvänta oss att qumraniterna *talade*, men som regel inte skrev, en hebreiska som var ganska lik de samtida rabbinernas hebreiska, ungefär som den i *Utläggningar av lagen* (4QMMT), dock med dialektala skillnader.<sup>27</sup>

De många talspråkliga företeelserna i QH, också vad gäller den centrala morfologin, har förmått många Qumranforskare att betrakta QH (alltså språket i texterna) som ett diakroniskt övergångsstadium mellan sen bibelhebreiska och RH.<sup>28</sup> De bortser då från att även sen bibelhebreiska är klassicerande av ideologiska skäl och inte kan betraktas som ett levande talspråk i en normal diakronisk förändringsprocess.<sup>29</sup> Det som kan föra diskussionen vidare är en närmare analys av detaljerna i den språkliga biblicism som präglar QH. Ty om Qumrangemenskapen

---

dialects were current in the different regions of Palestine” (Bar-Asher, ”Mishnaic Hebrew”, 376, 382; Naveh och Greenfield, ”Hebrew and Aramaic”, 120).

<sup>27</sup> Så Steven Ellis Fassberg, ”Dead Sea Scrolls: Linguistic Features”, i *Encyclopedia of Hebrew Language and Linguistics*, red. Geoffrey Khan (Leiden: Brill Online, 2013), Reymond, *Qumran Hebrew*, 6, Schniedewind, ”Antilanguage”, 244. För den hebreiska dialektmångfalden vid denna tid och rabbinsk hebreiska i synnerhet, se Pérez Fernández, *Grammar of Rabbinic Hebrew* (dialektmångfald, 15). Rabbinerna i Mishna verkar inte ha haft som mål att efterlikna det heliga språket. De talade en hebreiska som är olik bibelhebreiskan, med avgörande skillnader i tempussystemet, och med en hög frekvens av lånord från grekiska, latin och förstås arameiska, se Bar-Asher, ”Mishnaic Hebrew”, 389. Reymond, *Qumran Hebrew*, 231, anser att arameiskans inflytande var marginellt (med undantag för 1QS och 1QIsa), men han hänvisar ändå till arameiskt inflytande på sida 16 (och not 10). Blau, ”Conservative View”, 22: ”Qumran Hebrew reflects basically the latest stage of artificial (literary) biblical language, exposed, to some extent, to the influence of the spoken vernaculars, viz. Aramaic and some sort of Middle Hebrew”.

<sup>28</sup> Joosten, ”Hebrew of Dead Sea Scrolls”, medger att det finns ett klassicerande drag i QH, men anser ändå att det är ett övergångsstadium, något av ett levande talspråk. Morag, ”Qumran Hebrew”, når fram till att QH är en av flera hebreiska dialekter genom att bland sina tio språkliga särdrag utesluta den rikliga förekomsten av *wayyiqtol* i QH.

<sup>29</sup> Matthew Morgenstern, ”Late Biblical Hebrew”, i *HBH*, 43–54.

av ideologiska religiösa skäl sökte kopiera språket i sin bibeltext, måste vi ta reda på vad den bibeltexten bestod av och hur de traderade den.

Om de skriftlärdarna i Qumrangemenskapen ville efterlikna den bibliska texten blir de språkliga särdrag mest svårförklarliga som tillhör språkets centrala delar, såsom personliga pronomina och vissa av verbets böjningsformer. Förändringar i ordförrådet är lättare att förklara och lånord är bara att vänta i en flerspråkig miljö. Men just i den centrala morfologin som inte brukar förändras lika lätt av språklig påverkan såsom självständiga personliga pronomina och personsuffix, även formerna på en del verb, avviker QH på ett påfallande sätt från den bibelhebreiska vi känner till. Detta gäller även de texter som var mest använda i Qumran,<sup>30</sup> som Gemenskapsregeln (1QS). Med tanke på den utomordentliga kunskap om bibeltexten som qumraniterna uppvisar blir detta svårförklarligt.<sup>31</sup> I det följande ska jag därför granska de avvikelser i grammatiken som har varit svårast att förklara och jag börjar med några avvikande personliga pronomina:<sup>32</sup>

*hw'ḥ* (הואַה) "han": uttal kanske *hū<sup>w</sup>ā* (ungefär som i arabiska), att jämföra med BH *hū* (הוא); dock används även den korta klassiska formen i QH;

*hy'ḥ* (היאַה) "hon": uttal kanske *hī<sup>w</sup>ā*, att jämföra med BH *hī* (היא); dock används även den korta formen i QH;<sup>33</sup>

*'tmh* (אתמַה) "ni (m.)": uttal kanske *attém<sup>m</sup>ā*, att jämföra med BH *'attem* (אתם); dock är den korta formen lika frekvent i QH;<sup>34</sup>

<sup>30</sup> Räknat i antal belagda handskrifter.

<sup>31</sup> Betz, "The Essenes", 452.

<sup>32</sup> Fassberg, "Linguistic Features", 4, och Reymond, *Qumran Hebrew*, 155–64.

<sup>33</sup> De långa formerna av tredje personens pronomen i singularis i Qumrantexterna är mindre frekventa än de korta och tenderar att vara koncentrerade till vissa texter (särskilt 1QS), Reymond, *Qumran Hebrew*, 158.

<sup>34</sup> För självständiga tredje personens pronomina i pluralis finns två varianter i maskulinum: *hmbh* (המַה) "de (m.)": uttal kanske *hém<sup>m</sup>mā*, som används omväxlande med en kort form *hm* (הם) som är något mindre frekvent; här har även BH två former, *hēm* (הם), och *hem<sup>m</sup>mā* (המַה). Femininformen överensstämmer med BH: *hnh* (הנַה) "de (f.)": uttal *hén<sup>m</sup>mā*.

*-kmb* (כמה) ”er (m.)”: uttal kanske *-kemmā*, att jämföra med BH *-kem*, (כם); även den korta formen används i QH;<sup>35</sup>

I denna uppställning kan man se en tendens i QH att använda en långform av ett pronomen med långt avslutande *ā*, medan BH antingen bara har en kort form eller både en lång och en kort form.

Avvikelser i verbets morfologi har beskrivits i detalj av forskningen och jag väljer här att citera ett representativt exempel ur Gemenskap-sregeln (1QS 6 7), *והרבים ישקודו ביחד* ”de många ska vaka tillsammans”. Pleneskrivningen med *w* av stamvokalen visar att denna har uttalats som en hel vokal, *yīšqodū*. I normal tiberiensisk grammatik ska formen i stället läsas *yīšqādū*, med en reducerad stamvokal.<sup>36</sup> Qumran-terna har alltså en hel vokal där vår vanliga bibeltext saknar vokal eller bara har en hjälpvokal.<sup>37</sup> Det är klart intressant att den här o-vokalen

<sup>35</sup> För pronominalsuffixen i tredje person pluralis har både QH och BH två varianter, en kort och en lång: *-hm* (הם) och *-hmb* (המה) ”deras (m.)”: uttal *-hem* respektive *-hemmā*. I Jes 34:7 har Qumrans bibeltext (1QIsa<sup>a</sup>) långform men BH kortform.

<sup>36</sup> Se till exempel Paul Joüon och Takamitsu Muraoka, *A Grammar of Biblical Hebrew*, 2:a utg., Subsidia Biblica 27 (Roma: Gregorian & Biblical Press, 2006, nytryck 2009 med korrigeringar), §44c.

<sup>37</sup> Fassberg, ”Linguistic Features”. Hjälpvokalen räknas som en icke-vokal i den masoretiska texten och är inte stavelsbildande. Annat exempel är *hkwbnym y'burw* ”Prästerna ska passera” (1QS 2 1). Verbet ska troligen uttalas *yā'borū* att jämföra med BH *yā'abrū* (dock i slutet av en sats *yā'abōru*, Josua 3:1). Fassberg tar fram ett exempel från Jesajarullen (1QIsa<sup>a</sup>), *yṗwlw* ”they will fall” i Jes 26:18 (mot bibelhebreiska *yippālū*). Fassberg, ”Linguistic Features”, tolkar det infogade *w* i Qumranformerna som reflekterande ett kort obetonat *o*, i ljuset av den parallella ortografin i de babyloniska och tiberiensiska lästraditionerna (Fassberg hänvisar till Israel Yeivin). Morag, ”Qumran Hebrew”, 150, och Muraoka, ”Hebrew”, 341, anför däremot utan motivering att vokalen är betonad som i tiberiensisk pausa (men noterar att formen förekommer även i kontext). Reymond, *Qumran Hebrew*, 201, redogör för forskningen, och föredrar själv antingen en förklaring som babylonisk lästradition eller att man försökte skriva vad man trodde var den korrekta formen (på sida 214 listar Reymond samtliga fall av *yqtwlw*), och tar i kapitel 4 ”Phonetics and Phonology” avstånd från pausatolkningen (135). Reymond påpekar att även i MT finns avsnitt med *kethiv w* som avser en reducerad vokal samtidigt som verbet är ultimabetonat (Exod 18:26; Num 35:20; Rut 2:8; Esra

som uppträder i verbformer från Qumran också fanns i den tidigaste hebreiskan.<sup>38</sup> Det är i stället den tongivande judiska lästraditionen i våra hebreiska biblar som har reducerat vokalen. Det ser därför ut som om vissa särdrag i QH uppvisar ett äldre språk än den standardversion av bibeltexten vi själva använder, den så kallade *masoretiska texten*.<sup>39</sup> I detta sammanhang är det lämpligt att beakta de judiska lästraditionerna.

## QUMRANITERNA OCH DEN MUNTliga JUDISKA LÄSTRADITIONEN

Qumrangemenskapen hade tillgång till skriftlärda som hade en hög utbildning jämfört med vanliga judar.<sup>40</sup> Dessutom hade sadokidiska präster en ledande ställning i Gemenskapen, vilka hade fått en prestige-

---

8:25). Reymond hänvisar även till Qimrons egen grammatik, *Hebrew of the Dead Sea Scrolls*, 41. Motsvarande skillnad i uttal finns för en del imperativer, som 'murw mot bibelhebreiska 'imrū, Fassberg, "Linguistic Features". De olika stavningarna av *qutl*-nomina (som קוטל eller קטול eller קוטול) reflekterar enligt Eduard Yechezkel Kutscher, *The Language and Linguistic Background of the Isaiah Scroll (1QIsa<sup>a</sup>)*, övers. Haiim B. Rosén, STDJ 6 (Leiden: Brill, 1974), 502–504, olika ortografiska återgivningar av uttalet "Qotol (or similarly)".

<sup>38</sup> Med en ljudövergång u > o, se Hans Bauer och Pontus Leander, *Historische Grammatik der hebräischen Sprache des Alten Testaments*, vol. 1 (Halle, 1922, reprint 1965), 299j.

<sup>39</sup> Forskningen har därför haft problem att passa in QH i den hebreiska språkhistorien: "there are features that cannot have developed from late Biblical Hebrew as well as features that cannot have later developed into Mishnaic Hebrew features. The long forms of the third-person singular pronouns are unique to Qumran Hebrew." (Muraoka, "Hebrew", 344).

<sup>40</sup> Emanuel Tov, "Scriptures, Texts", vol. 2 av *EDSS*, red. Lawrence H. Schiffman och James C. VanderKam (Oxford: Oxford University Press, 2000), 832–36, räknar med att det fanns en skrivarskola i Qumran som producerade ca 25 % av de bibeltexter som påträffats där. Så även Raija Sollamo, "Qumrantexternas betydelse för forskningen om den Hebreiska bibeln", i *Dödahavsrollarna: Innehåll, bakgrund och betydelse*, red. Cecilia Wassén (Stockholm: Atlantis, 2011), 339, 341. Alla skriftlärda var bilinguala eller multilinguala, vilket Reymond formulerar som: "a context where scribes and writers were speaking and composing in Hebrew as well as Aramaic" (Reymond, *Qumran Hebrew*, 20, 232).



fylld utbildning i templet i Jerusalem.<sup>41</sup> ”I Gemenskapens råd skall finnas tolv män och tre präster som är fullkomliga i fråga om allt som uppenbarats i lagen” (1QS 8 1). I Gemenskapen i Qumran fanns alltså en elitgrupp av präster och skriftlärda som fått sin utbildning i Jerusalem eller möjligen i ett annat judiskt lärdomscentrum (Babylonien?). Några hade troligen också utbildats i skrivarskolan i Qumran.<sup>42</sup> De var i opposition mot det judiska etablissemangen och fariseerna i Jerusalem, men de hade likafullt en hög utbildning i de heliga skrifternas trädning och i den liturgiska ritualen.

Det är rimligt att anta att författarna av de egna skrifterna ansträngde sig att skriva på samma hebreiska som de såg i bibeltexterna. *Det* var den stora förebilden, och deras hebreiska har av många beskrivits som ”biblicerande”.<sup>43</sup> Vi finner i qumraniternas texter ett återbruk av arkaiska ord och uttryck som de kände till från bibeltexterna. Deras skrifter är fulla av referenser till olika bibelställen som man bara finner om man söker i en hebreisk bibelkonkordans och kontrollerar de olika fraserna. De hade studerat de bibliska texterna minutiöst, och de ville använda detta språk i sina teologiska skrifter, psalmer och ordningsreg-

---

<sup>41</sup> Betz, ”The Essenes”, 450.

<sup>42</sup> Geoffrey Khan, *A Short Introduction to the Tiberian Masoretic Bible and Its Reading Tradition*. 2:a utg. Gorgias Handbooks (Piscataway, NJ: Gorgias, 2013), 21. Cecilia Wassén, ”Qumranrörelsens ursprung och identitet”, i *Dödahavsrollarna: Innehåll, bakgrund och betydelse*, red. Cecilia Wassén (Stockholm: Atlantis, 2011), 124, betonar rörelsen prästerliga karaktär (1QS 9 7; 1QSa 1 23). För beteckningen Sadoks söner, se 1QS 5 2–3, 1QSa 1 2, 1QSB 3 22. Även Sidnie White Crawford pläderar för att det fanns en skrivarskola i Qumran (föreläsning i Uppsala 25 januari 2018: ”The History of Qumran and Its Library: A New Synthesis”). Detta antagande förklarar ”problemet” med att man kunnat påvisa så många olika skrivare i Qumranmaterialet, se Jonathan G. Campbell, ”The Qumran Sectarian Writings”, i *The Cambridge History of Judaism. Vol. 3, The Early Roman Period*, red. William Horbury, W. D. Davies och John Sturdy (Cambridge: Cambridge University Press, 1999), 819.

<sup>43</sup> Jag följer Kutscher, *Isaiah Scroll*, 61f, och Blau, ”Conservative View”, när det gäller att de skriftlärda i Gemenskapen i Qumran verkligen försökte skriva den klassiska hebreiskan (även Sáenz-Badillos, *History*, 144, och Joosten, ”Hebrew of Dead Sea Scrolls”, 92).

ler.<sup>44</sup> När vi konstaterar att språket i QH avviker från bibeltexten med en lång ändelse  $\bar{a}$  efter vissa pronomen, och genom en fullvokal i vissa verbformer är det rimligt att fråga sig hur deras bibeltext egentligen såg ut. Min ståndpunkt bygger på tre antaganden:

1. De hade inte modersmålskompetens i klassisk hebreiska, inte ens i sen bibelhebreiska. De var skriftlärda, men hade en talspråklig kompetens motsvarande en hebreisk dialekt som var samtidig med, och närbesläktad med, den rabbiniska hebreiskan.
2. De hade inte tillgång till samma muntliga lästradition av den hebreiska bibeltexten som vi kallar den masoretiska texten.<sup>45</sup> Den masoretiska texten var färdigutvecklad med vokaltecken (och tecken för den exakta liturgiska läsningen) först 1000 år senare.
3. Deras lästradition av bibeltexten påverkades av deras egen specifika hebreiska dialekt. Qumrangemenskapens text har bara konsonanttecken. Särskilda tecken för vokaler fanns inte vid denna tid bortsett från att vissa konsonanter som *w*, *y*, *h* och  $\text{'}^{\text{'}}$ , i vissa positioner saknade konsonantiskt värde och i stället fick ange vokalkvalitet som så kallade *matres lectionis*. Den exakta läsningen fick Gemenskapens medlemmar kunskap om genom deras egen muntliga lästradition.

---

<sup>44</sup> Joosten, "Hebrew of Dead Sea Scrolls", 94. Qumrangemenskapens kvarlämnade skrifter bestod till större delen av bibeltexter och kommentarer; man kan därför säga att "the history of the sect is essentially a history of scriptural exegesis" (Betz, "The Essenes", 456).

<sup>45</sup> Den masoretiska texten avser de bibelhandskrifter som producerats utanför Qumran och som nära följer den bibeltext som vi har tillgång till (Tov kallar detta förstadium "Proto-Masoretic"). Men de bibeltexter som skrevs i skrivarskolan i Qumran avviker på ett påfallande sätt och motsvarar mera deras muntliga lästradition av bibeltexten och tillhör den kategori som Khan, *Tiberian Masoretic Bible*, 21, kallar "popular" (för privat bruk), "adapted to facilitate the reading of the text" och där finns en klar influens från talspråkets hebreiska (22, 57). I en tidig artikel bedömer Emanuel Tov, "The Orthography and Language of the Hebrew Scrolls Found at Qumran and the Origin of these Scrolls", *Textus* 13 (1986): 40, att de skriftlärda's bibeltext i Qumran "reflects a free and even careless approach". Tov konstaterar att det finns likheter med samaritansk uttalstradition (Tov, "Orthography and language", 39) och att vissa ordformer kan vara "early dialectal forms" ("Orthography and language", 43 not 29, efter påpekande från F. M. Cross).

Alla judiska bibeltraditioner hade vid den här tiden, och har till viss del fortfarande, en skriven konsonanttext och en muntligt traderad läsning av bibeltexten. Liksom de andra judiska texttraditionerna hade de skriftlärd i Qumran således tillgång till två texttraditioner:

1. De hade flera varianter av den skriftligt fixerade konsonanttexten (*kethiv*). En av dessa varianter var ett förstadium till den masoretiska konsonanttexten, en annan typ bestod av de bibeltexter de själva producerade.<sup>46</sup>
2. De hade tillgång till en muntligt traderad bibeltext (*qeré*).<sup>47</sup>

Qumrangemenskapens lästradition överensstämde inte med den som senare blev normerande, den *tiberiensiska*.<sup>48</sup> Ungefär 25 % av bibelhandskrifterna i Qumran hade producerats av den egna skrivarskolan. Om man jämför den stora Jesajarullen (1QIsa<sup>a</sup>), som producerats i Qumran, med den masoretiska texten finner man att det finns liknande differenser i Jesajarullen som i de texter de själva författade. Det är tydligt att de skriftlärd i Qumran tenderade att skriva sina bibelhandskrifter efter det lästa (*qeré*), så att deras konsonanttext anpassades efter lästraditionen. Qumranskrifterna speglar därför ett uttal som påverkats av deras talade hebreiska under, säg, första århundradet f.Kr. Även om qumraniternas

---

<sup>46</sup> Khan, *Tiberian Masoretic Bible*, 4. Tov, "Scriptures, Texts", räknar med fem olika textgrupper av bibeltexter i Qumran, inklusive (som grupp 2) de som producerats av skrivarskolan i Qumran.

<sup>47</sup> Det är den muntliga lästraditionen som ligger bakom många variantstavningar i våra egna bibeltexter. *Qeré*-läsningen är mycket gammal (Khan, *Tiberian Masoretic Bible*, 4; Geoffrey Khan, "Orthoepy in the Tiberian Reading Tradition of the Hebrew Bible and Its Historical Roots in the Second Temple period", *VT* (forthcoming). När det står i Gemenskapsregeln (1QS 6 6–7) att de skulle läsa i boken, så innebär detta en högläsning enligt en muntlig tradering med fastlagda vokaler och pauser.

<sup>48</sup> Holger Gzella, "Tiberian-Palestinian Tradition", och Yosef Ofer, "The Tiberian Tradition of Reading the Bible and the Masoretic System", i *HBH*, 175–85 resp. 187–202.

läsning av bibeltexten avvek från den tiberiensiska, liknar den ofta den babyloniska och den samaritanska läsningen.<sup>49</sup> Vi känner till flera relativt oberoende judiska lästraditioner av bibeltexten:

1. Den mest framstående lästraditionen utvecklades i Tiberias (tiberiensisk tradition). Den var levande fram till 900-talet. Den tiberiensiska lästraditionen har rötter från det andra templets tid.<sup>50</sup> De prästerliga auktoriteterna i Jerusalem svarade för bevarandet av både den skrivna texten och den muntligt traderade läsningen.<sup>51</sup> Tiberiensisk tradition betraktades under hela medeltiden som den mest prestigefyllda, och den trängde ut alla andra lästraditioner.<sup>52</sup>

---

<sup>49</sup> Den första som i ett seriöst arbete påpekade Qumrantraditionens likheter med samaritansk hebreiska var Ze'ev Ben-Hayyim, se Muraoaka, "Hebrew", 341, Moshe Florentin, "Samaritan Tradition", i *HBH*, 117–32, och Reymond, *Qumran Hebrew*, 163.

<sup>50</sup> Geoffrey Khan, "How was the dagesh in Biblical Hebrew *bātīm* pronounced and why is it there?", *JSS* (forthcoming). Tempelmyndigheterna i Jerusalem ansvarade aktivt för att bevara både den skriftliga och den muntliga lästraditionen (Khan, *Tiberian Masoretic Bible*, 17).

<sup>51</sup> Khan, "Orthoepy". De skriftlärdar (*sōpārīm*) "played a major rôle in the careful conservation of the text and in determining the precise form in which it was to be read and pronounced. The rabbinic writings allude to the painstaking work of the *kotvanim* and *lavlarim*, copyists and clerks charged with reproducing the text in every detail, while other specialists worked out the exact significance of more obscure features.... There can be little doubt about the general trustworthiness of the process of transmission" (Sáenz-Badillos, *History*, 77, 78).

<sup>52</sup> De tiberiensiska vokaltecknen skapades under tidig islamisk tid (Khan, "Orthoepy"). På 900-talet återstod två tiberiensiska undertraditioner: Aharon ben Asher och Moshe ben Naphtali. Tyvärr föll denna muntliga lästradition i glömska under senare medeltid och kvar blev bara det skrivna tiberiensiska teckensystemet av vokaltecken och accenttecken (Khan, "Orthoepy"; Khan, "Dagesh in Biblical Hebrew *bātīm*"): Det är först i modern tid som denna lästradition håller på och rekonstrueras på basis av medeltida källor, framför allt 1) en korpus av arabiska transkriptioner från 900-talet och tidigt 1000-tal av den Hebreiska bibeln skrivna av karaitiska skriftlärdar, som återspeglar den muntliga läsningen (alltså *qeré*) av bibeltexten (Bar-Asher, "Contribution of Tannaïtic Hebrew"; Khan, *Tiberian Masoretic Bible*, 59), och 2) Masoretiska avhandlingar om den tiberiensiska traditionen (skrivna i Palestina kort efter tidigt 1000-tal medan kunskapen om den tiberiensiska läsningen ännu var levande).

2. Det fanns en lästradition i Babylonien (babylonisk tradition).<sup>53</sup> Den babyloniska traditionen av bibeltexten har liksom den tiberiensiska rötter i det andra templets tid och bevarar ett *o* i de verbformer som också avviker i Qumran: Babyloniskt *yīšmorēni* "han vaktar mig" med bevarad hel stamvokal, att jämföra med tiberiensisk läsning *yīšm<sup>o</sup>rēni*.<sup>54</sup> Och pronomina har ofta ett långt slut-*ā* som i *attimmā* "ni", *-kimmā* "er".
3. Samaritanerna har ännu idag en oral lästradition för Pentateuken. Liksom den babyloniska uppvisar den samaritanska läsningen långa pronomenerformer som slutar på *ā*: *attimmā* "ni", *-kimmā* "er".<sup>55</sup> Samaritanernas lästradition har varit oberoende av de andra judiska traditionerna under en del av det andra templets tid.<sup>56</sup>

---

<sup>53</sup> Khan, "Orthoepy". För babylonisk lästradition se vidare Shai Heijmans, "Babylonian Tradition", i *HBH*, 133–45. Det är intressant att det fanns en medvetenhet bland babyloniska rabbiner att den mest tillförlitliga texttraditionen (konsonanttexten) fanns i Palestina: Babyloniska Talmud, *Qiddushin* 30a (Khan, *Tiberian Masoretic Bible*, 15f).

<sup>54</sup> Heijmans, "Babylonian Tradition", 142. Hieronymus har i sin latinska transkription en form *iezbuleni* med bevarad vokal efter andra radikalen (Khan, *Tiberian Masoretic Bible*, 59).

<sup>55</sup> Både babylonisk och samaritansk lästradition uppvisar 2mp *attimmā* och 2mp suffix *-kimmā*, se Khan, *Tiberian Masoretic Bible*, 56 (not 48), 58. Detsamma gäller dock inte formerna för "han" och "hon", som är korta i babylonisk och samaritansk läsning. Joosten, "Hebrew of Dead Sea Scrolls", 90.

<sup>56</sup> Khan, "Dagesh in Biblical Hebrew *bātīm*". Samaritanerna bröt sig loss från judendomen någon gång under det andra templets tid, se Florentin, "Samaritan Tradition", 117, och James D. Purvis, "The Samaritans", i *The Cambridge History of Judaism. Vol. 2, The Hellenistic Age*, red. W. D. Davies och Louis Finkelstein (Cambridge: Cambridge University Press, 1989, nytryck 2007), 595. Källorna till deras historia är tyvärr bristfälliga och oftast tendentiösa. I deras arameiska *Memar Marqā* från trehundratalet e.Kr. framträder fyra olika sociala grupper: prästerna, skriftlärdarna i Pentateuken, lekmän i ledande funktion, och domare, se Stanley Isser, "The Samaritans and their Sects", i *The Cambridge History of Judaism. Vol. 3, The Early Roman Period*, red. William Horbury, W. D. Davies och John Sturdy (Cambridge: Cambridge University Press, 1999), 590f. Deras lästradition reflekterar en av de hebreiska dialekterna under det andra templets tid. Den samaritanska redaktionen av Pentateuken (konsonanttexten) anses ha erhållit sin slutliga redigering ganska sent, under hasmoneisk tid, eftersom den samaritanska skrifttypen är en oberoende utveckling av den judiska paleohebreiska skriften tidigt under det första århundradet f.Kr. Vidare är den

4. Gemenskapen i Qumran hade en egen lästradition.<sup>57</sup> Det är tydligt att bibeltexterna som producerats av skrivarskolan i Qumran inte har kopierats direkt från prestigekopian i templet i Jerusalem.<sup>58</sup> De är med Tovs terminologi andrahandskopior av så kallad "folklig typ" ("popular type"),<sup>59</sup> och har påverkats starkt av Gemenskapens muntliga lästradition

---

samaritanska Pentateukens ortografi karakteristisk för standardortografin för hebreiska skrifter under den hasmoneiska perioden. Ett ytterligare argument är att den samaritanska konsonanttexten motsvarar en av tre numera kända texttyper från den hasmoneiska perioden (Purvis, "The Samaritans", 611).

<sup>57</sup> Tov diskuterar en grupp texter producerade i Qumran som är skrivna enligt "Qumran Scribal Practice", bland andra bibeltexter som 1QIsa<sup>a</sup> och de texter som är "sectarian" (=QH i denna artikel), se Emanuel Tov, *Textual Criticism of the Hebrew Bible*, 3:e utg. (Minneapolis: Fortress Press, 2012), 107–109. Tov summerar på följande sätt de morfologiska avvikelserna i dessa handskrifter som en tendens "towards lengthened pronominal, verbal, and in one case adverbial forms" (102, här med Tovs transkription): 1) förlängda självständiga pronomina: *hu'ah*, *hi'ah*, *'atemah*, *'atenah*, *hemah*; 2) förlängda pronominalsuffix för andra och tredje person plural på nomina och prepositioner, till exempel *bmh*, *bhmh*, *mlkmh*; 3) former av qal yiqtol (*w)iqṭwlw* och (*w)qṭwlw* som i den masoretiska texten fungerar som pausalformer, men i dessa texter är fria former; 4) former av qal yiqtol med stamvokal o med pronominalsuffix konstruerade som *yəqṭlenu* (och liknande) i stället för de tiberiensiska formerna *yiqṭlenu* (och liknande); 5) formen *qəṭaltemah* för andra person pluralis i alla stamformer; 6) förlängda former av מֵאֵד, nämligen: מְוֹדָה, מְוֹדָה, מְוֹדָה. Tov anser att en del av dessa former är analogibildningar, medan andra är dialektala, men han diskuterar aldrig dessa avvikelser i ljuset av den muntliga bibliska lästraditionen i Qumran.

<sup>58</sup> "In the temple court there were model manuscripts, which appear to have contained the standard text that was sanctioned by the Jewish authorities" (Khan, *Tiberian Masoretic Bible*, 17).

<sup>59</sup> Prästerna i Qumran var avskurna från templet i Jerusalem (Årstein Justnes, "Präster, renhet och helighet", i *Dödahavsrollarna: Innehåll, bakgrund och betydelse*, red. Cecilia Wassén [Stockholm: Atlantis, 2011], 213), och stod i opposition till de judiska auktoriteterna i Jerusalem, vilket kanske bidrog till att de skriftlärderna i Qumran kände sig friare i förhållande till den auktoriserade texten i templet som de ändå inte hade tillgång till (Khan, *Tiberian Masoretic Bible*, 22). Khan, "Orthoepey", konstaterar att när man jämför bibelfragmenten av bokrullar utanför Qumranområdet från de första två århundradena e.Kr., så finner man att dessa är identiska in i minsta detalj. Eftersom dessa härrör från tempelkretsar har de kopierats direkt från den auktoriserade kopian i

och deras hebreiska dialekt.<sup>60</sup>

5. Det finns också nutida lästraditioner i judiska församlingar i arabisk-språkiga länder.<sup>61</sup>

Det gemensamma ursprunget till de olika lästraditionerna var en muntligt traderad bibeltext tidigt under andra templets tid. Den splittrades i en östlig och en västlig gren.<sup>62</sup> Dessa grenar hade några tydliga särdrag. I den babyloniska och samaritanska lästraditionen liksom andra oberoende traditioner fanns en läsning av bibeltexten som föredrog långa pronomen: *himmā* "de", *attimmā* "ni", etcetera.<sup>63</sup> På denna och andra punkter överensstämmer Qumrangemenskapens lästradition mera med den babyloniska och den samaritanska än med den tiberiensiska.<sup>64</sup> Lästraditionerna uppvisar en tidig dialektal variation i hebreiskan, med korta respektive långa former av pronomina, som i Dödahavsrollarnas *hmh* "de", *-kmh* "er". Dock är Qumrantraditionen ensam om de långa formerna för "han" och "hon": *hw'h* respektive *hy'h*. I de babyloniska

---

templet. Fyndplatserna är 1) Wadi Sdeir (Naḥal David), 2) Naḥal Ḥever, 3) Wādī Murabba'āt, och 4) Naḥal Še'elim (tidigt 100-tal). Det finns också ett fragment av en Levitikusrulle från Ein Gedi.

<sup>60</sup> Denna egenskap återfinns också i tidiga tiberiensiska kodexar av typ "popular Bible codices" i vilka konsonanttexten anpassats till att "correspond to the reading tradition more closely" (Khan, *Tiberian Masoretic Bible*, 8).

<sup>61</sup> Khan, "Dagesh in Biblical Hebrew *bāṭīm*". Den judiska traditionen i Jemen för vidare den babyloniska lästraditionen. Till dessa traditioner kommer grekiska transkriptioner i Origenes Hexapla från 200-talet e.Kr. som återspeglar en muntlig lästradition (Khan, *Tiberian Masoretic Bible*, 61), samt karaiternas arabiska transkriptioner av den hebreiska bibeltexten.

<sup>62</sup> Khan, "Orthoepy": Prästerliga kretsar under det andra templets tid bemödade sig att bevara dels en *skrivna* förmasoretisk text från Palestina under andra templets tid, som senare splittrades i en tiberiensisk texttradition och en babylonisk texttradition, och dels en förmasoretisk oralt traderad *läsning* av bibeltexten. Denna tradition av noggrant bevarande av både den skrivna traditionen och den orala lästraditionen fortsatte efter templets förstörelse och fram i medeltiden. Den förmasoretiska texttraditionen (skriftlig och muntlig) skiljer sig klart från den samaritanska läsningen.

<sup>63</sup> Florentin, "Samaritan Tradition", 125.

<sup>64</sup> Sáenz-Badillos, *History*, 144.

och samaritanska lästraditionerna finns också läsningar som *yīšqodū* i vissa verbformer, med bevarad stamvokal *-o-*.<sup>65</sup> Det är tydligt att den tiberiensiska traditionens vokalbortfall i *yīšqwdū* är en innovation och att de andra traditionerna på denna punkt har en diakroniskt äldre morfologi.

Jag drar slutsatsen att qumraniterna följde en gammal lästradition när de använde långa pronomenformer som *hmb* och *-kmh* och verbformer med bevarad stamvokal som i *yšqwdw*. Det ligger nära till hands att anta att också de långa formerna *hw'h* och *hy'h* är gamla semitiska former i Gemenskapens talade hebreiska dialekt som trängit in i deras bibliska lästradition och därmed i deras egna hebreiska skrifter (QH).<sup>66</sup> Alternativet är att betrakta dem som nybildningar genom analogi (på grund av en tendens till långa pronomina).<sup>67</sup> Tyvärr finns *hw'h* och *hy'h* inte belagda i någon annan hebreisk text eller texttradition, och kanske är det klokast att tills vidare lämna denna fråga öppen.<sup>68</sup>

---

<sup>65</sup> Det finns paralleller till sådana verbformer i den babyloniska vokaliseringen (Khan, *Tiberian Masoretic Bible*, 58, som hänvisar till Israel Yeivin). Många med Tov, "Orthography and Language", antar att dessa former måste motsvara den masoretiska textens pausaformer och därför ska uttalas med betoning på penultima. De tror att dessa former har spritt sig till kontext-position, så att QH utmärks av pausaformer på alla positioner i satsen. Detta är ett misstag. Det har visat sig att betoningen var på ultima (Khan, "Orthoepy").

<sup>66</sup> Morag, "Qumran Hebrew", 157, argumenterar med komparativa data från feniciska, ugaritiska och akkadiska för att i hebreiskan "at an earlier period there was a dialectal variation as to the distribution of the short forms *hw'*, *hy'*, *hm*, *hn* (possibly also *'tm*, *'tn*) and the long ones *hw'h*, *hy'h*, *hmb*, *hnb* (*'tmh*, *'tnh*)". Långa former av pronomen för "han" och "hon" finns i ugaritiska och arabiska, troligen också i den tidigaste feniciskan; enligt Johannes Friedrich, och Wolfgang Röllig, et al., *Phönizisch-punische Grammatik*, 3:e utg., AnOr 55 (Roma: Pontificium Institutum Biblicum, 1999), 111, hade fornbybliska två maskulina former, en längre *h't* uttalad *hū'atu*, och en kortare form *h'*, "wohl noch als *hū'a* gesprochen". Det talar för att QH *hw'h* och *hy'h* är reflexer av gamla semitiska pronomina (så även Sáenz-Badillos, *History*, 135).

<sup>67</sup> Muraoka, "Hebrew", 342, antyder att Qumranhebreiskan kan ha bildat vissa långa pronomen genom analogi.

<sup>68</sup> Sáenz-Badillos, *History*, 140, not 93.